

УДК 159.9:351.743

Г. В. ПОПОВА,*кандидат психологічних наук, доцент,**професор кафедри педагогіки та психології управління соціальними системами**Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»***ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЄВИХ ПРІОРИТЕТІВ ПРАВООХОРОНЦІВ**

Наведено результати дослідження гендерних особливостей життєвих пріоритетів та їх емоційного сприйняття правоохоронцями. Показано, що як у жінок, так і в чоловіків є розбіжності між декларованим, усвідомлюваним уявленням щодо власних життєвих пріоритетів та емоційним ставленням до них.

У жінок витісняється традиційна дилема «робота чи сім'я», у чоловіків витісняється орієнтація на більш гуманні цінності в порівнянні з традиційно-силовими. Такі розбіжності між свідомо декларованим та емоційним підсвідомим ставленням до вказаних цінностей можуть викликати особистісні кризові стани, що, у свою чергу, може негативно впливати на виконання службових обов'язків.

Ключові слова: *гендерні особливості, життєві пріоритети, емоційне сприйняття цінностей, правоохоронці.*

Popova, H.V. (2016), "Gender characteristics of the life priorities of the law-enforcement officers" ["Henderni osoblyvosti zhytievuykh priorytetiv pravookhorontsiv"], *Pravo i Bezpeka*, No. 3, pp. 150–154.

Постановка проблеми. Реформування правоохоронної сфери в Україні потребує залучення нових кадрів, серед яких багато жінок. Як до чоловіків, так і до жінок у цій сфері професійної діяльності висунуто вимоги до певних якостей особистості, а саме до пріоритетів особистості.

Однією з центральних серед властивостей особистості, що формують для неї цілісну картину світу, є її соціальна спрямованість, що визначається як стійка система життєвих пріоритетів. З одного боку, соціальна спрямованість особистості виявляється в домінуючих мотивах, інтересах, прагненнях і переконаннях, ставленні людини до себе й до інших. З другого боку, соціальна спрямованість особистості визначає соціальне обличчя особистості, її справжнє ставлення до дійсності, до різних її проявів, оцінку відношень до різних подій суспільства. Саме ієрархія цінностей як відображення життєвих пріоритетів особистості визначає її соціальну активність.

Проблема ціннісних пріоритетів є однією з найважливіших у сучасній психологічній науці, оскільки система ціннісних відношень, смислова сфера особистості справляють опосередкований вплив на всі сфери життєдіяльності людини, упорядковують її погляди, відносини і детермінують її дії та вчинки. Руйнування ціннісної основи неминуче призводить до кризи, вихід з якої можливий тільки шляхом знаходження нових цінностей та побудови їх нової ієрархії.

На нашу думку, важливо своєчасно діагностувати наявні ціннісні орієнтири правоохоронців для запобігання виникненню деструктивної

кризи моральності та правосвідомості, падінню цінності людського життя, екзистенційному вакууму. Особливо це стосується жінок, які працюють у правоохоронній сфері. За останній час у силових структурах з'явилась велика кількість працівників-жінок, які традиційно відрізняються за життєвими пріоритетами від працівників-чоловіків. Практичний сенс вивчення ціннісних орієнтацій працівників органів внутрішніх справ полягає в тому, що така інформація може бути корисною для проведення адресної психопрофілактичної роботи з приводу балансу професійного та особистого життя.

Стан дослідження. Проблемою вивчення цінностей у вітчизняній та зарубіжній психології займалися багато вчених, зокрема К. А. Абульханова-Славська, Д. А. Леонт'єв, Ф. Є. Василюк, В. А. Ядов, Д. Н. Узнадзе, С. Л. Рубінштейн, Л. С. Виготський, В. Франкл, А. Адлер, А. Маслоу, Е. Еріксон, Е. Фромм та інші. Цінності вивчались як один із факторів формування смислоутворюючої активності та смислу життя в цілому. Формування ціннісних орієнтацій особистості розглядалося авторами у нерозривному зв'язку з комплексом основних потреб людини, з формуванням її ціннісних відношень, у тому числі відповідно до гендерних ролей [1].

Вчені констатують, що історично склалося так, що практично в будь-якій культурі чоловіки та жінки виконують різну роботу, в усьому світі робочі місця поділені за статеву ознакою. Розподілення праці на підставі гендеру починається рано, ще з дитинства. Чоловічі та

жіночі заняття з часом змінюються через технологічні, екологічні чи політичні зміни. Однак незмінним залишається те, що чоловікам і жінкам доручають різні завдання. Поведінка чоловіків і жінок детермінована традиційними гендерними ролями та ідеалами, представники обох статей очікують соціального схвалення за поведінку, яка відповідає традиційним гендерним ролям [1; 2].

Метою нашого дослідження було виявлення гендерних особливостей пріоритетів життєвих цінностей та емоційного ставлення до них у працівників органів внутрішніх справ.

Виклад основного матеріалу. В сучасному суспільному житті спостерігається явище маскулізації жінок та фемінізації чоловіків. За останні роки збільшується кількість жінок – працівників поліції, незважаючи на те, що довгі роки ця сфера діяльності була традиційно чоловічою. У зв'язку з тим постає питання: як впливає на особистість жінок, а саме на ціннісні структури особистості, праця в маскулінній організації; як жінка сприймає оточення та буде важливі відносини у своєму житті.

Автором було проведено дослідження життєвих пріоритетів правоохоронців, а саме гендерних особливостей вибору пріоритетних життєвих цінностей у певних сферах життєдіяльності та емоційного ставлення до деяких запропонованих цінностей. В дослідженні брали участь працівники райвідділів м. Харкова: 28 чоловіків віком від 23 до 36 років та 26 жінок віком від 22 до 30 років.

Дослідження складалося з двох етапів. На першому етапі проведено опитування «Морфологічний тест життєвих цінностей» (далі – МТЖЦ) [3]. В опитуванні досліджуваним було запропоновано цінності різноспрямованих груп: морально-духовні та егоїстично-престижні (прагматичні). До перших належать: саморозвиток, духовна задоволеність, креативність та активні

соціальні контакти, що відображають морально-ділову спрямованість. Відповідно, до другої підгрупи цінностей належать: престиж, досягнення, матеріальне становище, зберігання індивідуальності. Вони, у свою чергу, відображають егоїстично-престижну спрямованість особистості.

На другому етапі здійснювалося вивчення емоційного сприйняття досліджуваними життєвих цінностей за допомогою «Колірною тесту ставлень» О. М. Еткінда – компактного невербального діагностичного методу, що відображає неусвідомлюваний рівень ставлення людини до понять [4]. Дослідження емоційного ставлення базується на припущенні про те, що істотні характеристики невербальних компонентів ставлень до значущих інших людей чи понять та до самого себе відображаються в колірних асоціаціях. Колірною сенсорика, у свою чергу, пов'язана з емоційним життям особистості [5]. Стимульним матеріалом виступали вісім стандартних колірних еталонів, запропонованих М. Люшером. Досліджуваним було запропоновано 9 цінностей (Я, друзі, сім'я, начальник, робота, життєві досягнення, освіта, фізична активність, відпочинок), до яких вони мали обрати колір, що, на їх відчуття, найбільше відповідає певному поняттю. Діагностика емоційного ставлення відбувалась за двома критеріями: змістовим (обраний до поняття колір має певне змістове навантаження) та ранговим (місце обраного до поняття кольору відносно розкладки кольорів за перевагою).

Для статистичного аналізу отриманих результатів були застосовані методи математичної обробки, а саме критерій ϕ (кутового перетворення Фішера) [5].

Результати дослідження наведені в таблицях 1 і 2. Під час дослідження життєвих цінностей були виявлені деякі гендерні відмінності пріоритетів ціннісно-сміслової сфери правоохоронців (див. табл. 1).

Таблиця 1

Пріоритети сфер життєдіяльності жінок- та чоловіків-правоохоронців (у %)

Сфери життєдіяльності, термінальні цінності	Високі показники		Середні показники		Низькі показники	
	Ж	Ч	Ж	Ч	Ж	Ч
Сфера професійного життя	49,5*	16,3	40,1	69,5	10,5	14,2
Сфера навчання, підвищення кваліфікації	20,5	17,2	68,3	57,3	12,2	26,5
Сфера сімейного життя	49,5	36,2	51,2	54,1	0,3	10,6
Сфера суспільного життя	19,3	36,2	51,2	48,7	30,5	16,1
Сфера захоплень	0,3*	36,2	68,3*	34,1	32,4	30,5
Сфера фізичної активності	0,3**	51,2	58,3	44,5	39,4**	5,3

Примітки:

* – відмінності достовірні ($p \leq 0,05$); ** – відмінності достовірні ($p \leq 0,01$).

Так, жінки, які працюють в органах внутрішніх справ, мають більш прагматичну спрямованість (егоїстично-престижну), ніж чоловіки, які характеризуються гуманістичною спрямованістю. Сфера професійного життя декларується жінками як більш вагома в порівнянні з чоловіками. Жінки –працівники ОВС багато свого часу приділяють роботі та вважають, що професійна діяльність є головним змістом життя людини. Відповідно до прагматичної спрямованості у цих жінок може спостерігатися тенденція до самодостатності, байдужість до оцінки з боку інших, пригніченість творчих здібностей, стереотипність у поведінці та діяльності. Може спостерігатися нерішучість у спілкуванні з незнайомими людьми, недовіра до оточуючих, небажання бути відкритими. Вони прагнуть до незалежності від інших людей. Для них важливо зберігати неповторність і своєрідність власної особистості, поглядів, переконань, свого стилю життя.

У процесі дослідження були виявлені цінності чоловіків-правоохоронців, що усвідомлено ними декларуються. Чоловіки віддають перевагу сфері захоплень та фізичній активності. Прагнуть до самовдосконалення, вважають, що потенційні можливості людини майже необмежені і в першу чергу в житті необхідно добитися найбільш повної їх реалізації. Виявлено

прагнення до отримання морального задоволення у всіх сферах життя. Чоловіки прагнуть уникати будь-яких стереотипів та намагаються урізноманітнити своє життя. Найціннішим у їхньому житті є можливість спілкуватися та взаємодіяти з іншими людьми. Вони мають потребу в соціальному схваленні.

Як відомо, людина може не усвідомлювати свої дійсні цінності або ховати їх, створюючи таку собі «бутафорію ціннісних відношень». Тому для вивчення «реальних» ціннісних відношень, емоційного ставлення до запропонованих цінностей було проведено проективну методику «Колірний тест ставлень».

У таблиці 2 відображені типи колірних асоціацій до запропонованих понять у жінок- та чоловіків-правоохоронців. Під типом асоціацій розуміється відношення обраного до поняття кольору та рангової позиції, яку цей колір посідає в стандартній розкладці колірних еталонів. Так, колірні еталони під № 1 – темно-синій, № 2 – синьо-зелений, № 3 – помаранчево-червоний, № 4 – жовтий – позначаються знаком «+», а колірні еталони під № 7 – чорний, № 0 – сірий, № 5 – фіолетовий, № 6 – коричневий – знаком «-». Іншим знаком позначається рангова позиція цього кольору: з 1 по 4 позиції – знаком «+»; із 4 по 8 – знаком «-».

Таблиця 2

Типи колірних асоціацій серед жінок- та чоловіків-правоохоронців (у %)

Цінності	++		+-		-+		--	
	Ж	Ч	Ж	Ч	Ж	Ч	Ж	Ч
Я	30*	70	20	28	30**	1	20*	1
Друзі	69	70	1	10	10	1	20	19
Родина	90**	30	1**	50	1	10	8	10
Керівник	10	5	20	5	1	20	59	70
Освіта	50	30	1*	20	30	30	19	20
Досягнення	39	40	40*	10	20	40	1	10
Праця	10	20	30	10	10	35	50	35
Фізична активність	40	50	1	10	20	5	39	35
Відпочинок	30	40	29	25	1	15	40	20

Примітки:

* – відмінності достовірні ($p \leq 0,05$);

** – відмінності достовірні ($p \leq 0,01$).

За результатами дослідження було виявлено, що обстежені жінки більш негативно сприймають власне «Я», ніж чоловіки. На відміну від чоловіків практично всі жінки позитивно ставляться до поняття «родина». Можливо, це зумовлено тим, що у чоловіків це поняття фрустровано і, як наслідок, емоційно негативно сприймається. Також на відміну від жінок у

чоловіків фрустровано прагнення до освіти та підвищення рівня своєї кваліфікації. У жінок спостерігається фрустрація відносно поняття «досягнення», тобто вони не відчувають можливостей просування по службі.

У чоловіків спостерігається більш позитивне ставлення до поняття «Я», ніж у жінок. Так, 70 % досліджуваних чоловіків мають позитивне

ставлення до поняття «Я», і лише 30 % жінок мають позитивне ставлення до поняття «Я» ($p \leq 0,05$). Та 20 % досліджуваних жінок мають повністю негативне ставлення до поняття «Я», тобто негативно сприймають себе. У 30 % жінок спостерігається компенсаторне ставлення до поняття «Я», та лише в 1 % чоловіків спостерігається таке ставлення до себе ($p \leq 0,01$). На підставі цього можна зробити висновок про те, що жінки – працівники ОВС більш негативно ставляться до себе, ніж чоловіки. Можливо, вони відчувають дискомфорт і неспроможність саморозвинути у даних соціальних та професійних умовах.

Щодо поняття «родина» спостерігаються досить істотні відмінності. Так, більшість жінок (90 %) повністю позитивно ставляться до своєї родини та виносять її на перший план, тобто для них потреби, пов'язані з родиною, є актуальними й мусять задовольнятися. Та лише третина обстежуваних чоловіків позитивно ставляться до цього поняття й виносять його на перший план ($p \leq 0,01$). У половини обстежуваних чоловіків спостерігаються фрустраційні тенденції відносно поняття «родина»: родина як цінність – вагома, але немає можливості реалізувати всі потреби, пов'язані з цим поняттям ($p \leq 0,01$).

Відмінності у ставленні до поняття «освіта» спостерігаються в тому, що 20 % чоловіків до поняття «освіта» ставляться емоційно позитивно, але не можуть реалізувати цю цінність, тобто спостерігається фрустрація щодо цього поняття, в той час коли тільки 1 % жінок до поняття «освіта» ставляться таким чином ($p \leq 0,05$). Тобто чоловіки прагнуть до підвищення рівня своєї кваліфікації, проте через якісь обставини (наприклад, брак часу, існування більш вагомих пріоритетів) не можуть реалізувати це прагнення. Тоді як жінки і прагнуть, і можуть реалізувати це прагнення.

Емоційно позитивне ставлення, однак усунуто на останнє місце в ієрархії цінностей, спостерігається щодо поняття «досягнення» у жінок – 40 %, а в чоловіків – лише 10 %. Можна стверджувати, що жінки більш прихильні досягати поставлених цілей і таким чином реалізовувати свої прагнення, але чомусь відхиляють їх на другий план відносно інших життєвих цінностей ($p \leq 0,05$).

Співпадають у жінок і в чоловіків емоційне ставлення до поняття «професійна діяльність».

У більшості спостерігається емоційне негативне ставлення до цієї сфери життєдіяльності на неусвідомлюваному рівні.

До поняття «фізична активність» як чоловіки, так і жінки на неусвідомлюваному рівні ставляться невизначено, амбівалентно.

Висновки. Серед декларованих цінностей чоловіки-правоохоронці мають більш різноманітні пріоритети, ніж жінки.

Хоча жінки – працівники ОВС і вказують свідомо на певну цінність професійного життя, але емоційно позитивніше ставляться до сфери сімейного життя, до спілкування з друзями та до власного престижу. Для більшості обстежених нами жінок сім'я на рівні емоційних потреб є найважливішою сферою життя. Це співпадає зі змістом традиційної гендерної ролі жінки. В маскулінній організації, якою є поліція, цінність сім'ї традиційно нижча за цінність роботи. Таким чином, у жінок-правоохоронців констатуються певні протиріччя між декларованими цінностями та їх емоційним сприйняттям. Для жінок-правоохоронців традиційна дилема «робота чи сім'я» є достатньо гострою, хоча вона витісняється.

Чоловіки – працівники ОВС декларують цінність сфери фізичної активності як засобу ефективного виконання своїх службових обов'язків, а на неусвідомленому рівні емоційно позитивніше ставляться до освіти як засобу підвищення кваліфікації та просування по службі. Тобто чоловіки також свідомо орієнтуються на традиційні маскулінні цінності всупереч емоційним потребам.

Таким чином, ті цінності, які декларують обстежені чоловіки та жінки, на свідомому рівні не співпадають з емоційним ставленням до них. Такі розбіжності між свідомо декларованим та емоційним підсвідомим ставленням до вказаних цінностей можуть викликати особистісні кризові стани, що, у свою чергу, може негативно впливати на виконання службових обов'язків.

Життєві пріоритети необхідно вивчати для діагностики наявного стану правоохоронців, що дає підстави для обґрунтованого проведення психокорекційної роботи та для надання керівникам рекомендацій щодо ефективного управління підрозділами органів внутрішніх справ, враховуючи цінність як джерело мотивації.

Список бібліографічних посилань

1. Бубнова С. С. Ценностные ориентации личности как многомерная нелинейная система. *Психологический журнал*. 1999. № 5. С. 38–44.

2. Ступакова О. В. Гендерні особливості ставлення працівників слідчих підрозділів органів внутрішніх справ до соціально-професійного оточення: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06. Харків, 2011. 20 с.
3. Сопов В. Ф., Карпушина Л. В. Морфологический тест жизненных ценностей: руководство по применению: метод. пособие. Самара: Изд-во СамИКП СНЦ РАН, 2002. 56 с.
4. Бажин Е. Ф., Эткин А. М. Цветовой тест отношений (ЦТО). Л., 1985. 18 с.
5. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии. СПб.: Речь, 2004. 350 с.

Надійшла до редколегії 16.09.2016

ПОПОВА Г. В. ГЕНДЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЖИЗНЕННЫХ ПРИОРИТЕТОВ ПРАВООХРАНИТЕЛЕЙ

Приведены результаты исследования гендерных особенностей жизненных приоритетов и их эмоционального восприятия правоохранителями. Показано, что как у женщин, так и у мужчин есть расхождения между декларируемым представлением относительно собственных жизненных приоритетов и эмоциональным отношением к ним. У женщин вытесняется традиционная дилемма «работа или семья», у мужчин вытесняется ориентация на более гуманные ценности по сравнению с традиционно-силовыми. Такие расхождения между сознательно декларируемым и эмоциональным подсознательным отношением к указанным ценностям могут вызвать кризисные состояния, что, в свою очередь, может негативно влиять на выполнение служебных обязанностей.

Ключевые слова: *гендерные особенности, жизненные приоритеты, эмоциональное восприятие ценностей, правоохранители.*

POPOVA H. V. GENDER CHARACTERISTICS OF THE LIFE PRIORITIES OF THE LAW-ENFORCEMENT OFFICERS

The paper contains the results of the research of gender characteristics of the life priorities of the law-enforcement officers. The paper proves the difference between the claimed attitude and real emotional attitude towards the personal life priorities.

Comparing to men, women give more value to the professional life. Women pay the major part of their time to the professional life, considering it to be the main sense of life for a human being. They strive for independence. The most important for them is to save the ingenuity of their personality, views, beliefs and the lifestyle.

Men give their preference to the following: physical activity, self-development, moral satisfaction in all life aspects. Men try to avoid stereotypes. Most of all they value the opportunity to interact and communicate with other people. Thus, comparing to women, men's declared priorities are more varied. The traditional dilemma «work or family» is repressed for women. Men repress the more humanistic values. The values which are declared on the conscious level do not coincide with the emotional attitude to them for both men and women. Such discrepancies may cause personality crises, which may influence the job performance.

Keywords: *gender characteristics, life priorities, emotional perception values, law-enforcement officers.*

УДК 159.925

С. В. ХАРЧЕНКО,

кандидат психологических наук, доцент,

доцент кафедры педагогики та психології факультету № 3 (підрозділів поліції превентивної діяльності)

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5149-7892>

МЕТОДИ РОЗВИТКУ ЗДІБНОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Для повноцінного розвитку соціального інтелекту особистості потрібні певним чином організоване набуття людиною соціального досвіду й інтенсивна практика взаємодій. Метою роботи було узагальнення соціально-психологічних та психолого-педагогічних методів, які впливають на розвиток здібностей соціального інтелекту спеціалістів професій типу «людина – людина». Наведено структуру соціально-психологічного тренінгу, який, на думку автора, є провідним у вдосконаленні здібностей соціального інтелекту в юнацькому віці та дорослої людини.

Ключові слова: *соціальний інтелект, спілкування, методи розвитку соціального інтелекту, соціально-психологічний тренінг.*